

7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К., 2002. 135 с.

8. Смолкин А. М. Методы активного обучения : научн.-метод. пособие. М. : Высшая школа, 1991. 176 с.

9. Староста В. І. Технології інтерактивного навчання: сутність, класифікація. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 1 (64). С. 232–237.

10. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. Київ: Кондор, 2011. 628 с.

REFERENCES

1. Zhytomys'ka, T. (2022). *Tekhnichna kul'tura maybutnikh menedzheriv mors'koyi haluzi* [Technical culture of future managers of the maritime industry]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya: Pedahohichni nauky*. № 2(29). S. 234–251.

2. Yemel'yanov, YU. N. (1985). *Aktivnoye sotsial'no-psikhologicheskoye obucheniyе* [Active socio-psychological education]. L. : Iz-vo LGU. 167 s.

3. Koval', T. I., Kochubey, N. P. (2011). *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya inozemnykh mov* [Interactive technologies for learning foreign languages]. *Naukovi zapysky Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu imeni M. Hoholya. Seriya: Psykholoho-pedahohichni nauky*. 2011. № 7. S. 160–163.

4. Kobernyk, O. M. (2007). *Innovatsiyini pedahohichni tekhnolohiyi u trudovomu navchanni* [Innovative pedagogical technologies in labor education]: navchal'no-metod. posibnyk. Ternopil'-Uman'. 208 s.

5. Musorina, M. O. (2018). *Formuvannya tekhnichnoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv sudnovodinnya u protsesi navchannya tekhnichnykh dystsyplin* [Formation of technical competence of future shipping specialists in the process of training technical disciplines]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 – teoriya i metodyka navchannya (tekhnichni dystsypliny). Kyiv. 21 s.

6. Polyakov, A. O. (2008). *Pedahohichni umovy motyvatsiyi profesiynoho zrostantnya studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi neperervnoyi osvity* [Pedagogical conditions of motivation of professional growth of students of pedagogical universities in the process of continuous education]: dys. ... kan. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv. 182 s.

7. Pomետun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2002). *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya: teoriya, praktyka, dosvid* [Interactive learning technologies: theory, practice, experience]. K. 135 s.

8. Smolkin, A. M. (1991). *Metody aktivnogo obucheniya* [Methods of active learning] : nauchn.-metod. posobiye. M. : Vysshaya shkola. 176 s.

9. Starosta, V. I. (2019). *Tekhnolohiyi interaktyvnoho navchannya: sutnist', klasyfikatsiya* [Interactive learning technologies: essence, classification]. *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho*. Seriya: Pedahohichni nauky. № 1 (64). S. 232–237.

10. Turkot, T. I. (2011). *Pedahohika vyshchoyi shkoly* [Pedagogy of the higher school]: navch. posibnyk. Kyiv: Kondor. 628 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЖИТОМИРСЬКА Тетяна Михайлівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальнонаукових дисциплін Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія».

Наукові інтереси: технічна культура майбутніх менеджерів морської галузі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHYTOMIRSKA Tetyana Mykhailivna – Ph.

D. in Pedagogy, Associate Professor of the Department of General Sciences of the Danube Institute of the National University «Odesa Maritime Academy».

Scientific interests: technical culture of future managers of the maritime industry.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 159.922.76-056.26/.313

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-114-119

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>
e-mail: nberezenko29@gmail.com

ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ (ДЦП)

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема психічного розвитку дітей з порушеннями опорно-

рухового апарату є однією з найактуальніших у теорії і практиці спеціальної педагогіки. Це обумовлено передусім зростанням чисельності

дітей з церебральним паралічем, неспроможних відвідувати шкільні установи, які перебувають в домашніх умовах та навчаються за індивідуальною формою навчання. Діти з порушенням опорно-рухового апарату – це поліморфна в клінічному і психолого-педагогічному відношенні категорія осіб.

Порушення опорно-рухового апарату, насамперед дитячий церебральний параліч (ДЦП), є одним з тяжких порушень психофізичного розвитку дітей, яке проявляється в порушеннях рухових функцій, які часто поєднуються з розладами мовлення, іншими ускладненнями формування вищих психічних функцій, а нерідко із зниженням інтелекту.

Важливо пам'ятати, що ДЦП є захворюванням не прогресуючим, однак стійкою причиною тяжкого стану дитини. У дітей з дитячим церебральним паралічем часто спостерігаються психічні порушення, характер і ступінь яких залежить від складності та локалізації уражень мозку. Отож питання ефективного психічного розвитку дітей з ДЦП потребує наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку дітей з дитячими церебральними паралічами була піддана багатосторонньому медичному, а також психолого-педагогічному дослідженню. Механізми порушень розвитку психіки досліджували К. А. Семенова, Н. М. Махмудова. Своєрідність психічного розвитку дітей із церебральним паралічем вивчали такі автори як Е. М. Мастюкова, Л. А. Данилова, І. Ю. Левченко, Є. І. Кириченко. Затримку пізнавальної діяльності дітей із церебральним паралічем обґрунтовували вчені Н. Ботта, П. Ботта, М. Б. Ейдінова, О. М. Правдіна-Винарська, Р. Я. Абрамович-Лехтман, Є. С. Каліжнюк, О. П. Архипова, І. Ю. Левченко. Такі дослідники як М. В. Іпполітова, О. М. Мастюкова, М. К. Поппандова, Н. В. Симонова, пов'язують порушення пізнавальної діяльності дітей з недорозвиненням моторики. Емоційні розлади дітей з церебральним паралічем обґрунтували І. І. Мамайчук, Г. В. П'ятакова.

Метою статті є вивчення особливостей розвитку емоційно-вольової сфери дітей із порушенням опорно-рухового апарату.

Методи дослідження. В процесі досліджень і в проведенні психокорекційної та психотерапевтичної роботи виникла концепція, яка дозволяє інтегрувати функціональну діагностику психічних порушень у дітей та підлітків та розробити комплексний підхід до медико-психолого-педагогічної корекції. Це стало можливим тоді, коли ми використали для цих цілей багатопольову діагностику психічних захворювань у дітей та підлітків, а також розробили шкалу психодіагностичних і

корекційних заходів. Ця модель стала інтеграційною що дозволило підбирати адекватні корекційні та психотерапевтичні заходи. Шкала повинна включати такі параметри: психодинамічний, соціодинамічний та екзистенційно-інтеграційний. Психодинамічний параметр включає в себе вивчення захисних механізмів, особистісні особливості та акцентуації, аналіз об'єктних відносин. При домінуванні психодинамічних порушень можуть бути застосовані такі варіанти психокорекційної та психотерапевтичної роботи тілесно-орієнтована терапія, психоаналіз, ігрова терапія, арт-терапія, аналітична психодрама, символ-драма, гештальт-терапія. Соціодинамічний параметр вивчає особливості взаємовідношення, а також адекватність допінг-стратегій, особистісні переконання за А. Елісом. В рамках цього параметру можлива постановка діагнозу – сімейного і педагогічного. Екзистенційно-інтеграційний параметр вивчає життєві цілі, ціннісні орієнтації, проблеми відповідальності, моралі, креативність, формування цілісної особистості, аналіз Я- концепції та самооцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ланцюзі порушень пізнавальної діяльності при дитячому церебральному паралічі як важлива ланка спостерігається несформованість вищих коркових функцій [5, с. 275-277]. Перш за все, відзначається недостатність просторових і часових уявлень, конструктивного і побутового праксису, стереогноза, оптичного гнозису.

Для дітей з церебральним паралічем характерні специфічні відхилення в психічному розвитку. Механізм порушень розвитку психіки складний і визначається часом, ступенем і локалізацією мозкового ураження [11]. Для дітей з церебральним паралічем характерний своєрідний психічний розвиток, обумовлений поєднанням раннього органічного ураження головного мозку з різними руховими, сенсорними порушеннями (патологія зору, слуху, кінестетичного сприйняття) і мовними дефектами. Важливу роль в генезі психічних порушень відіграють обмеження діяльності, соціальних контактів, а також умови виховання і оточення [3].

Хронологічне дозрівання психічних функцій у дітей із ДЦП різко затримується. На цьому тлі виявляються різні форми порушення психіки, перш за все пізнавальної діяльності. В такому випадку спостерігається нерівномірний, дисгармонійний характер порушень психічних функцій дітей з церебральним паралічем. Ця особливість пов'язана з «мозаїчним» характером ураження головного мозку на ранніх етапах його розвитку при ДЦП, коли переважно страждають найбільш «молоді» і

високоорганізовані функції, які формуються на більш пізніх етапах онтогенезу [6, с. 215-219].

Для дітей з церебральним паралічем характерна вираженість астенічних проявів (підвищена стомлюваність, виснаженість всіх психічних процесів), що також пов'язано з органічним ураженням центральної нервової системи. Характерними особливостями є сповільненість в перемиканні з однієї розумової операції на іншу, слабкість концентрації уваги, труднощі запам'ятовування. Діти з церебральним паралічем за темпами роботи значно відстають від здорових дітей [4].

Слід звернути увагу, що у дітей із ДЦП знижений запас знань і уявлень про навколишній світ. Це обумовлено наступними причинами: вимушена ізоляція, обмеження контактів дитини з іншими людьми в зв'язку з тривалою нерухомістю або труднощами пересування; утруднення пізнання навколишнього світу в процесі предметно-практичної діяльності, що пов'язане з проявом рухових і сенсорних розладів.

Патогенез порушень пізнавальних процесів при ДЦП надзвичайно складний. Порушення пізнавальної діяльності дітей пов'язується з недорозвиненням моторики. Саме порушення сприйняття предметів, візуально-просторового орієнтування при ДЦП обумовлено руховою патологією, і зі збільшенням ступеня тяжкості рухового дефекту ці порушення стають більш вираженими. Разом з патологією рухово-кінестетичної функціональної системи істотну роль в недорозвиненні сприйняття грають сенсорні, інтелектуальні, мовні розлади [7, с. 29-37].

В роботі К. А. Семенової відображено тісний взаємозв'язок у розвитку рухових і сенсорних функцій при ДЦП: «Виражена рухова патологія нерідко в поєднанні з сенсорною недостатністю може бути причиною недорозвинення пізнавальної діяльності у дітей з церебральними паралічами» [11, с. 278].

Відомо, що в розвитку пізнавальної діяльності дитини з перших місяців життя важливу роль відіграють рухові акти, а також різні види сприйняття.

Г. Piaget [16] висунув теорію кільцевої залежності у формуванні сприйняття і дії. Відповідно до цієї теорії, на основі руху, певних видів практичної діяльності формуються процеси сприйняття, які мають активний характер і є пізнавальними. З їх розвитком з'являються психологічні передумови для освоєння більш складних видів практичної діяльності, що, в свою чергу, сприяє розвитку більш високого ступеня сприйняття. Сприйняття розглядається як «своєрідна орієнтовно-дослідницька дія». Дитина, котра

нормально розвивається з 3-4 міс. починає тягнутися до предметів-іграшок і хапати їх. У пізнавальні процеси включаються зоровий, слуховий і рухово-кінестетичний аналізатори. Відбувається з'єднання поля зору і поля дії, погляд починає слідувати за рукою, а потім і направляє її. Поступово візуально-моторні умовні зв'язки удосконалюються, рухи дитини стають більш диференційованими для хапання іграшок різної величини і форми. Далі в міру вдосконалення моторики у дитини починають розвиватися маніпуляції і предметні дії. Практична діяльність з предметами має велике значення в пізнанні дитиною навколишнього світу, в формуванні мислення й мови. Саме в процесі предметно-практичної діяльності найбільш повно виявляються властивості предметів, які не можуть бути виявлені за допомогою зорового і слухового сприйняття: об'єм, вага, пружність.

При ДЦП «рухова недостатність перешкоджає не тільки розвитку кінестетичного і зорового сприйняття, але ще більшою мірою заважає формуванню внутрішніх сенсорних умовних зв'язків, особливо зорово-моторних» [11, с. 280]. Сенсорна депривація, обумовлена патологією зору, слуху і м'язово-суглобового відчуття, істотно позначається на сприйнятті в цілому, знижує його якість, обмежує обсяг інформації, ускладнює інтелектуальну діяльність дітей з церебральним паралічем [13].

При всіх формах церебрального паралічу спостерігається глибока затримка і порушення розвитку кінестетичного аналізатора, який залишається слабким протягом усього життя.

Ще І. М. Сеченов [12, с. 7] надавав великого значення м'язовому почуттю (кінестезію), довільним діям в розвитку саморегулювання руху, а також психічних функцій і розумових процесів. При ДЦП у багатьох дітей виражений астереогноз (неможливість або недостатність впізнання предмета на дотик, без зорового контролю).

Порушення стереогностичного почуття непропорційно до розладів інших видів шкірної чутливості і може мати місце при повному збереженні останніх. За даними Г. Ф. Городецької [2], порушення окремих видів чутливості мають місце у 80% дітей.

Близько 25% дітей з ДЦП мають різні аномалії зору: косоокість, ністагм, звуження поля зору, вплив патологічних тонічних рефлексів на м'язи очей, зниження гостроти зору, атрофію зорових нервів. До порушення зорового сприйняття відносять такі як недостатність фіксації погляду і можливості плавного простежування предмета в усіх напрямках. У дітей із церебральним паралічем часто виявляється зорова агнозія [14].

Діти з церебральним паралічем не завжди правильно впізнають предмети різної форми. При ДЦП діти погано розрізняють геометричні форми. Іноді при ДЦП мають місце несформованість просторово-роздільної діяльності слухового аналізатора, зниження гостроти слуху, недостатність слухової уваги, недорозвинення фонематичного сприйняття [1]. Недатність слухового сприйняття проявляється у відсутності орієнтовної реакції на слухові подразники і мову оточуючих, в неможливості або утрудненні локалізації звуку в просторі. Диференційоване сприйняття звукових подразників у дітей з ДЦП порушено. Потребує ретельного дослідження слух у дітей з ДЦП.

Слід відзначити, що порушення слуху, зазвичай не встановлюються при обстеженні дітей з ДЦП, часто спостерігаються захисні реакції та негативні емоції на окремі слухові, зорові і кінестетичні подразники.

Значно пізніше, ніж у здорових однолітків, у дітей з ДЦП формується уявлення про робочу руку, про частини обличчя і тіла. Багато просторових понять («вище-нижче», «коротше-довше», «ширше-вужче», «попереду-позаду», «між») засвоюються з працею [10, с. 126-128]. Порушення у формуванні вищих коркових функцій ведуть до дисгармонійного розвитку і негативно позначаються при навчанні дітей в школі.

У літературі дискутується питання про стан інтелекту дітей з церебральним паралічем. Сучасні погляди на частоту розумової відсталості при ДЦП суперечливі. W. Littlew [15] зазначав, що у більшості дітей з церебральними паралічами розумову відсталість не диференціюють за її ступенем і характером. При цьому він підкреслював широкі можливості виховання і навчання цих дітей. Автор не міг назвати психіку жодного з дітей, котрих він спостерігав повноцінною, хоча вказував, що хворі з диплегією можуть не мати психічних розладів.

За даними F. E. Schonell [17], недостатній інтелектуальний розвиток зустрічається лише у половини дітей з церебральним паралічем. Більшість дітей (50-75%) з ДЦП має потенційно збережений інтелект, але відзначаються своєрідні особливості їх інтелектуальної діяльності. 20-25% дітей страждає інтелектуальним недорозвиненням по типу атипової олігофренії [4]. F. E. Schonell [17] відзначив в 40-45% випадків у дітей з ДЦП розумову відсталість, серед дітей з ДЦП 32% мають нормальний інтелект, 21% знижений у стані середнього ступеню тяжкості і 22% глибоке зниження інтелекту. У 25% обстежених ім дітей було виявлено інтелектуальний розвиток, що перевищує віковий рівень. М. М. Нікітіна [9] зазначає, що

близький до норми розумовий розвиток спостерігається у 32,2% дітей з ДЦП, а Е. С. Каліжнюк [4] вказує, що найбільша група дітей – до 75% – мають затримку психічного розвитку.

Наявність рухових порушень у хворих на ДЦП, малорухливість і скутість нерідко створюють помилкове враження наявності у них вираженої затримки психічного розвитку. Однак спостереження та спілкування з хворими виявляє інтелектуальне збереження і диференційованість емоцій, глибокі особистісні реакції: образливість, переживання свого дефекту. У процесі лікування і навчання відзначається сприятлива динаміка психоемоційного розвитку.

Справедливо підкреслити, що психолого-педагогічне дослідження з оцінкою інтелекту в більшості випадків не може бути одноразовим.

Дослідники виділяють два варіанти інтелектуальної недостатності при ДЦП (Є. І. Кириченко [6, 216-219], О. М. Мастюкова [8, с. 99-121]):

1. розумову відсталість, при якій на тлі тотального недорозвинення інтелекту виділяються симптоми, які свідчать про недорозвинення лобових відділів мозку: відсутність ініціативи, недостатність цілеспрямованості, грубе недорозвинення активної уваги тощо;

2. граничний стан інтелектуальної недостатності, що характеризується більш легкими і в значній мірі оборотними порушеннями пізнавальної діяльності. Ця група неоднорідна як щодо патогенетичних механізмів, що лежать в основі інтелектуальної недостатності, так і по відношенню до проявів інтелектуальних порушень і прогнозу.

Є. І. Кириченко [5] виділила дві групи прикордонної інтелектуальної недостатності у дітей з церебральними паралічами:

- дизонтогенетичні форми, обумовлені механізмами затриманого або дисгармонійного розвитку. У цій групі еволюційна динаміка, пов'язана з процесами вікового дозрівання, більш виражена, аж до досягнення нормального рівня розвитку;

- енцефалопатичні форми, в основі яких лежить органічне ураження мозкових структур на ранніх стадіях онтогенезу. Інтелектуальна недостатність у дітей цієї групи виражена більше, але інтелектуальні порушення носять функціонально-динамічний, більш-менш оборотний характер.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Дитячий церебральний параліч є складним захворюванням центральної нервової системи, і це веде не тільки до рухових порушень, але і визиває затримку чи патологію розумового розвитку, мовну недостатність, порушення слуху, зору і таке

інше. Усе це свідчить про своєрідний дисгармонійний психічний розвиток дитини з ДЦП. Запропоновано програму корекції емоційно-пізнавальної сфери для дітей з порушенням функцій опорно-рухового апарату.

Для дітей з церебральним паралічем характерні специфічні відхилення в психічному розвитку. Механізм порушень розвитку психіки складний і визначається часом, ступенем і локалізацією мозкового ураження. Існує тісний взаємозв'язок у розвитку рухових і сенсорних функцій при ДЦП.

В розвитку пізнавальної діяльності дитини з перших місяців життя важливу роль відіграють рухові акти, а також різні види сприйняття, котрі є специфічними у дітей із церебральним паралічем.

У дітей із ДЦП спостерігається інтелектуальне збереження і диференційованість емоцій, глибокі особистісні реакції. У процесі лікування і навчання відзначається сприятлива динаміка психоемоційного розвитку.

Подальшого вивчення потребує питання специфіки порушень психіки при ДЦП. Варто дослідити той факт, що у недоношених дітей з ДЦП більше шансів на успішний розвиток, ніж у доношених. Також слід дослідити залежність вираженості психічних порушень від тяжкості рухового дефекту та специфіку мовленнєвого розвитку у дітей із церебральним паралічем аби більш повно визначити особливості розвитку дітей із ДЦП.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Городецька Г. Ф. Сенсомоторні порушення в руці і шляхи відновлення довільних рухів при дитячому церебральному паралічі: автореф. дис. канд. мед. наук. Л., 1972.
2. Данилова Л. А. Методи корекції мовного і психічного розвитку у дітей з церебральним паралічем. М.: Медицина, 1977. 96 с.
3. Каліжнюк Е. С. Психічні порушення при дитячих церебральних паралічах. К., 1987. 289 с.
4. Кириченко Є. І. Граничні стани інтелектуальної недостатності у дітей з церебральними паралічами і завдання соціальної реабілітації. *Тези II конференції, присвяченій медичної реабілітації хворих на ДЦП*. М., 1978. С. 275-277.
5. Кириченко Є. І. Про роль фактора психічної депривації в порушенні шкільної та життєвої депривації дітей і підлітків, які страждають на церебральний параліч. *Діти з тимчасовою затримкою розвитку*. М., 1971. С. 215-219.
6. Мамайчук І. І. Динаміка деяких видів пізнавальної діяльності у дошкільників з церебральним паралічем. *Дефектологія*. 1976. № 3. С. 29-37.
7. Мастюкова О. М. Мовні порушення. Психічні порушення. *Дитячий церебральний параліч*. К.: Здоров'я, 1988. С. 99-121.
8. Нікітіна М. М. Дитячий церебральний параліч. М., 1979.

9. Поппандова М. К. Особливості просторових уявлень при дитячому церебральному паралічі. *Дитячий церебральний параліч*. Л.: Ленуприздат, 1974. С. 126-128.

10. Семенова К. А., Н. М. Махмудова Медична реабілітація і соціальна адаптація хворих на дитячий церебральний параліч: кер-цтво. для лікарів / за ред. М. М. Маджидова. Ташкент: Медицина, 1979. 490 с.

11. Сеченов І. М. Рефлекси головного мозку. Вибрані твори. М., 1952. Т. 1. С. 7.

12. Шамарін Т. Г., Бєлова Г. І. Можливості відновного лікування дитячих церебральних паралічів. Калуга: Адель, 1996. 172 с.

13. Botta N., Botta P. L'education the rapetitique des infirmos moteurs cerebraux. Paris, 1958.

14. Little W. Atreatise on Deformities. London, 1853.

15. Piaget J. Le language et la pensee de Penfance. Paris, 1923.

16. Schonell F. E. Educating spastic children. The education and guidance of the cerebral palsied. London, 1956.

REFERENCES

1. Horodetska, H. F. (1972). *Sensomotorni porushennia v rutsi i shliakhy vidnovlennia dovilynykh rukhiv pry dytiachomu tserebralnomu paralichii: Avtoref. dys. kand. med. Nauk* [Sensomotor disturbances in the hand and ways to restore arbitrary movements in childhood cerebral palsy: Author's abstract. dis. Candidate honey. Sciences]. L.
2. Danylova, L. A. (1997). *Metody korektsii movnoho i psykhichnoho rozvytku u ditei z tserebralnym paralichem* [Methods of correction of linguistic and mental development in children with cerebral palsy]. М.: Medytsyna. 96 s.
3. Kalizhniuk, E. S. (1987). *Psykhichni porushennia pry dytiachykh tserebralnykh paralichakh* [Mental disorders in children's cerebral palsy]. К. 289 s.
4. Kyrychenko, Y. I. (1978). *Hranychni stany intelektualnoi nedostatnosti u ditei z tserebralnymy paralichamy i zavdannia sotsialnoi reabilitatsii* [Limit states of intellectual deficiency in children with cerebral palsy and the problem of social rehabilitation]. *Tezy II konferentsii, prysviachenii medychnoi reabilitatsii khvorykh na DTsP*. М. S.275-277.
5. Kyrychenko, Y. I. (1971). *Pro rol faktora psykhichnoi depriyvatsii v porushenni shkilnoi ta zhyttievoi depriyvatsii ditei i pidlitkiv, yaki strazhdaiut na tserebralnyi paralich* [About the role of the factor of mental deprivation in violation of school and life deprivation of children and adolescents suffering from cerebral palsy]. *Dity z tymchasovoiou zatrymkoiu rozvytku*. М. S. 215-219.
6. Mamaichuk, I. I. (1976). *Dynamika deiaknykh vydiv piznavalnoi diialnosti u doshkilnykiv z tserebralnym paralichem* [Dynamics of some types of cognitive activity in preschoolers with cerebral palsy]. *Defektolohiia*. № 3. S. 29-37.
7. Mastiukova, O. M. (1988). *Movni porushennia. Psykhichni porushennia* [Linguistic disturbances. Mental disorders]. *Dytiachyi tserebralnyi paralich*. К.: Zdorovia. S. 99-121.
8. Nikitina, M. M. (1979). *Dytiachyi tserebralnyi paralich* [Children's cerebral palsy]. М. S. 126-128.
9. Poppandova, M. K. (1974). *Osoblyvosti prostorovykh uiavlenn pry dytiachomu tserebralnomu paralichii* [Peculiarities of spatial representations in

childhood cerebral palsy]. *Dytiachyi tserebralnyi paralich*. L.: Lenupryzdat. S. 126-128.

10. Semenova, K. A., Makhmudova, N. M. (1979). *Medychna rehabilitatsiia i sotsialna adaptatsiia khvorykh na dytiachyi tserebralnyi paralich: ker-istvo. dlia likariv* [Medical rehabilitation and social adaptation of patients with infantile cerebral palsy: ker-istvo. for doctors] / za red. M. M. Madzhydova. Tashkent: Medytsyna. 490 s.

11. Siechenov, I. M. (1863). *Refleksy holovnoho mozku* [Reflexes of the brain]. *Vybrani tvory*. T. 1. M. S. 7

12. Shamarin, T. H., Bielova, H. I. (1996). *Mozhlyvosti vidnovnoho likuvannia dytiachykh tserebralnykh paralichiv* [Opportunities of the rehabilitation of pediatric cerebral paralysis]. Kaluha: Adel. 172 s.

13. Botta, N., Botta, P. (1958). *L'education the rapeutique des infirmos moteurs cerebraux*. Paris.

14. Littlew, W. (1853). *Atreatise on Deformities*. London.

15. Piaget, J. (1923). *Le language et la pensee de Penfance*. Paris.

16. Schonell, F. E. (1956). *Educating spastic children. The education and guidance of the cerebral palsied*. London.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВІТRENKO Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, доцент, педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного

педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підручники для інклюзивної освіти, активні методи навчання в інклюзивній освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

BEREZENKO Natalia Olegovna – is a Post-Graduate Student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: textbooks for inclusive education, active methods of learning in inclusive education.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

УДК 811.161.2'27

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-119-124

ЛІШТАБА Тетяна Василівна –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6060-0900>
e-mail: tanya@lishtaba.com

МОВЛЕННСВІЙ ІМІДЖ ТРЕНЕРА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У науковий обіг поняття «імідж» було введено на початку 60-х років ХХ ст. Воно швидко стало вживаним у ЗМІ, почало активно використовуватися науковцями, політиками, журналістами, дипломатами, спортсменами та бізнесменами. При цьому у свідомості людини все більш закріплювалося уявлення про імідж як про сукупність зовнішніх атрибутів (одяг, манера поведінки, стиль діяльності) без уваги до внутрішніх факторів. Дослідження іміджу в лінгвістичному вимірі розпочалося відносно недавно. Розкриття мовленнєвого іміджу тренера та його складових зумовило актуальність цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Імідж як об'єкт лінгвістичних досліджень

привертає дедалі більшу увагу науковців, які розглядають різні аспекти його створення. Об'єктом аналізу О. В. Горіної став імідж політичного лідера [1]. І. О. Лисичкіна зосередила увагу на дослідженні лінгвокомунікативних механізмів і стратегій формування позитивного іміджу правоохоронних організацій [5]. А. А. Кісельова здійснила комплексний аналіз вербальних та невербальних складників іміджу телеведучих [3]. Н. О. Коваль висвітлила роль інтонаційних засобів у створенні ефективного іміджу політика-оратора [4]. Над проблемою формування іміджу тренера з футболу працював А. І. Малиновський [6]. Є. В. Позднішев здійснив комплексний аналіз соціально-психологічних основ формування іміджу суб'єктів спортивної діяльності [8].